Igazságok József Attiláról

Mórocz Zsolt: *„a legenda oda”. József Attila-portré retusálás nélkül.* Három tanulmány. Kiadja a Városkapu Kiadó, Kőszeg, 2008. 149 old.

(Megjelent a HITEL 2009. évi 1. számában)

A Kőszegen (és Rábafüzesen) élő író az elmúlt jó egy évtized során szellemi izgalmakban bővelkedő esszékkel jelentkezett (vezető irodalmi folyóiratok mellett a Vasi Szemlében, majd önálló kötetben is), amelyek olyan, hiteles tekintélyű íróink elismerő figyelmét vívták ki, mint például Csoóri Sándor vagy Gyurkovits Tibor, s a mára eléggé összeszűkült és felhígult kulturális közéletben szokatlannak mondható érdeklődést támasztottak. Abban, hogy Mórocz Zsolt sokszor érvényeset és mindenkor érdekeset tudott mondani olyan jelentős és nagy recepciójú szerzőkről is, mint amilyen, mások mellett, Hamvas Béla, Illyés Gyula, Weöres Sándor vagy éppen Esterházy Péter, s eredeti megvilágításba tudott állítani olyan történeti és jelenkori problémákat, mint a trianoni országcsonkítás nemzettudati következményei vagy éppen a posztmodern irodalmi ámokfutása, minden bizonnyal szerepe van intézményekhez nem kötődő, független léthelyzetének ugyanúgy, mint annak, hogy széles olvasottságát nem bágyadt unalmú szaktanulmányok hátttereként pihenteti, hanem nyugtalan, vibráló szellemének tarka villódzásaiban osztja meg olvasóival. Vérbeli esszéista tehát, amit akkor is el kell ismernünk, ha többnyire hiányoljuk írásaiból azt a határozott és egységes világlátást, amely az ötletek sziporkáján, a gondolkodás igényességén és gyökerességén, a műveltség terebélyességén túl igazán nélkülözhetetlenné teheti a nemzeti irodalom bármely értekezőjét. Mórocz Zsolt még nem ért fel a nélkülözhetetlenség eme magaslatára, de hogy feléje tart, azt eddigi legjelentősebb teljesítménye, 2006-ban megjelent *A mÿ Lakó-Helyeink* című könyve fényesen bizonyítja. Talán a szerencsésen megtalált, kimeríthetetlenül gazdag formának – mely nem más, mint Vas megye többezer éves kultúrtörténete, a keltáktól Nagy Gáspárig – köszönhető, hogy ezt az esszékönyvet olvasva az ember nemcsak ínyenc falatokban bővelkedő, ízletes szellemi táplálékot élvezhet, hanem a létértelmezés eredeti kísérletét is átélheti, amely azonban még számos tisztáznivalót tartogat, s nyilván nem lesz soha lezárható. Az ínyenc falatok feküdték-e meg némely befogadó gyomrát, vagy a metafizikai igény (netán a hazában való otthon-lét manapság szokatlan természetességű megnyilatkozása) riasztotta el eleve a hivatásos olvasókat, nem tudhatom, a jelentős mű szinte teljes visszhangtalanságát azonban nemcsak a könyv kiadójaként fájlalom, hanem mert az durva egyértelműséggel jelzi kritikai „életünk” működésképtelenséghez közeli állapotát.

S ha ezek után Mórocz új könyvéhez fordulok (amelyet egy igazi, a nemzeti és a regionális kultúrának elkötelezett könyves, a kőszegi Giczy József adott közre kissé talán túl-szerény kiadásban), akkor előrebocsáthatom feltételezésemet, miszerint ez a kötet bizonyosan több figyelmet vált ki annak ellenére, hogy sem szerkezetét, sem a szöveg stiláris sajátosságait, sem tárgyának dimenzióit, sem a szerzői hozzáállás magasrendűségét tekintve nem éri el az előző kötet színvonalát.

A „retusálás nélküli” József Attila-portrét kínáló alcím „kompatibilis” a mai szenzációéhes, bulvár-fertőzött nyilvánossággal. József Attila életrajzának közhelyei még ma is általánosan ismerteknek tekinthetők, s a költő élettechnikai problémái ma valószínűleg sokkal gyakrabban rekonstruálódnak a köznapokban nemcsak a régebbi költőkéinél, hanem annál is, amennyire azok a költő saját kortársai körében előfordultak. A költő tehát abban is megelőzte korát, mondhatnánk némi, korántsem derűs szarkazmussal, hogy életének, személyiségének olyan, mai kifejezéssel deviánsnak mondható vonásai voltak, amelyek aztán napjaink szétesett társadalmi, erkölcsi, mentális világában, sajnos, rendkívül gyakoriakká

váltak. Hiszen például a pénzzel való bánás köznapi tudományának hiányosságai, a férfi-nő viszony némiképp vulgáris szemlélete, a stabil erkölcsi fogódzók hiánya vagy akár maga az öngyilkosság problematikája ma a nemzeti és a civilizációs válság széles rétegeket érintő, jelentős tényezői, amelyek mindegyikének megvan a maga bulvár-szinten megjeleníthető, felszínes vetülete is.

Mórocz Zsolt rámutat József Attila nem éppen pozitív karakterjegyeire, s ez akkor is fontos, ha néha úgy érezzük, hogy talán tehetné ezt kissé kíméletesebb módon, hogy talán csomagolhatná néha vattába egy-egy mondatát, vagy talán jobban előkészíthetné egy-egy mellbe vágó állítását. Akkor ezek bizonyára kisebbet „durrannának", de talán hatásosabban ösztönözhetnének egy olyan diskurzust, amely valóban elvezetne annak a költő halála pillanatától – jórészt, de nem kizárólag baloldali értelmiségiek által – felépített József Attila-legendának vagy mítosznak a fokról fokra való lebontásához, amelynek létezését, létrehozásának és fenntartásának motívumait Mórocz Zsolt meggyőzően ismeri fel, és cáfolhatatlanul tudatja az olvasóval. S akkor talán nem kellene mondogatnunk a könyvet olvasva, hogy jó-jó, mindez biztosan így igaz, de hát azért ez a József Attila-líra csúcsait – melyekről itt inkább csak elnagyolt vagy közhelyes megállapításokat olvashatunk – nem teszi alacsonyabbá, a remekművek remekművek maradnak, vagy hogy a Mórocz által is sokat citált és joggal tisztelt Illyés Gyulát idézzük, aki talán éppen József Attilára is gondolva írta: „Írónak a műve számít."

Persze ha a móroczi dikció helyenkénti vehemenciája nem csappantja meg ítélőerőnket, akkor világos lehet számunkra, hogy hiszen így vélekedik ő is. S pontosan a munkásmozgalmi és más baloldali interpretáció az, amely irodalmon kívüli – diktatúra-legitimáló, uralmi, s hozzátehetjük még azt is, ha az újabb kori liberális-pornografikus kurzus destrukciójára gondolunk: nemzetromboló – célok szolgálatában alakította ki a hamis József Attila-képet. Lássuk ennek néhány jellemző vonását, amelyek hamisságát Mórocz könyvének fejezetei sorra leleplezik, rámutatva a valóságra:

Tévedés vagy hazugság („legenda", „mítosz") a közkeletű mama-kép. Mórocz szerint a költő lumpenproletár családba született, amelyben a nyomorral vetekedett a szeretethiány és az erkölcsi zűrzavar. A talajtalanság, a sodródás csodavárással párosult, amely a szociális utópizmus formáját öltötte. Mindazonáltal gyerekkori sorsunkból nem lehet nyílegyenesen levezetni a felnőtt sorsát, az erkölcsi erőfeszítés az egyén lehetősége marad. József Attila „a világ árvája" szerepét alakította, s „áldozati bárány"-nak tűnt azok szemében (pl. Pilinszkyében), akik erre az értelmezésre hajlottak. Ez utóbbi persze nem, mint Mórocz mondja, a költő materializmusa miatt téves, hanem azért, amit szintén Mórocz Zsolt bizonyít részletesen, hogy József Attila nemigen élt az egyéni erkölcsi erőfeszítés említett lehetőségével. Kapott ő segítséget és elismerést a tehetségét felismerőktől, nem is keveset, beleértve az anyagi segítséget is. Pártfogói bizalmát azonban gyakran eljátszotta, rendszeres munkát nem volt hajlandó vállalni, a pénzzel nemigen tudott bánni, viszont gyakran bizonyult számítónak és gátlástalan tarhálónak. Nem mentség, de Mórocz szerint tény, hogy „a szeretet és az anyagi javak koldulására szocializálódott". Frappáns eljárást választott a szerző, amidőn a fellelhető információk alapján kiszámította a költő tényleges jövedelmét a „havi kétszáz sose telt" írása idején. Hát bizony az derült ki, hogy ekkoriban telt havi kétszáz pengő, sőt valamivel több is. De nem volt elég. Ahhoz azonban elegendő, hogy az éhezésről szóló legenda léggömbje is kipukkanjon. (Pár éve Szíj Rezső végzett el hasonló számításokat egy másik munkásmozgalmi legenda, Derkovits Gyula éhezés-lufijának kipukkasztására. Vö.: *Vasi Szemle,* 2000. évi 5. szám)

A szeretet koldulása – egyszersmind a türelmetlen mindent-akarás – határozta meg a nőkhöz való viszonyát, pedig ez nem a siker stratégiája ezen a téren sem. A nők nem férfinek – gyermeknek tekintették. Mórocz interpretációja alkalmasint ebben a vonatkozásban is reális, amennyiben a költővel kapcsolatba kerülő nők közül Kozmutza Flóra egyéniségét és etikailag

meggondolt magatartását láthatjuk a legvonzóbb, legtisztább megvilágításban. Meggyőző a pszichoanalízis értékelése is: kifejezetten ártott. A költőnek épp az önmagáért való morális felelősség vállalására lett volna szüksége, nem pedig a felelősségáthárító „szétanalizálásra". Tragédiájának egyik oka – így a szerző –, hogy nem vállalta a bűneit. Hogy elhárította a vezeklést. (A végső tragédia maga azonban valószínűleg nem öngyilkosság volt, Mórocz ezt is a legendák közé sorolja, s elfogadja a baleset mellett szóló érveket.)

Mindezzel nem soroltuk fel a könyv minden fontos állítását, hiszen nem szóltunk például a költő rövid életének változatos eszmei és politikai történetéről, amelyet nem annyira az elvi megfontolások, mint inkább személyes vonzások és taszítások alakítottak, s amelybe az anarchizmustól a dogmatikus marxizmuson át a nemzetiszocializmus futó igenléséig sokminden beletartozott. És természetesen semmit nem tettünk hozzá a hatalmas költői életmű esztétikai értékeléséhez, és persze semmit sem vettünk el belőle. Mint fentebb már utaltam rá, amennyiben a kötet szerzője kitér erre a területre is, annyiban – a költői nagyság elismerésének puszta tényén túl – nemigen találkozik egyetértésemmel. (Csak egy példa a szerintem leegyszerűsített, sommás „igazságokra": „József Attila legjobb költeményeinek múlhatatlan nagyságát az adja, hogy hiányzik belőlük mind a vallások transzcendens, mind a marxista utópia híg reménye.")

De hát ez a könyv nem József Attila költészetéről szól, hanem azt az igazságot kutatja, amelyet a költő személyével kapcsolatos tévhitek, tudatos vagy önkéntelen félreértelmezések, „legendák" eltakarnak. Mórocz Zsoltnak jó érzéke van ahhoz, hogy az irodalomtörténeti hordalék alatt meglássa a tényeket, s a sok „egyrészt-másrészt" helyett, keresetlen egyszerűséggel „a dolgot magát" vegye kézbe. S bár a szerzői attitűdöt, a megírás módját minden bizonnyal érheti jogos kritika, a kötet végső soron nemcsak igazságérzetünket és a kommunista irodalomtörténeti örökségtől való megszabadulásunkat szolgálja, hanem „az igazat mondd, ne csak a valódit" szellemében József Attila igaz emlékéhez is hű marad.